

LÜ'LÜÎ, Abdurrahman b. Mehdi

LÜ'LÜÎ, Abdurrahman b. Mehdi

(bk. ABDURRAHMAN b. MEHDÎ).

LÜ'LÜÎ, Hasan b. Ziyâd

(bk. HASAN b. ZİYÂD).

el-LÜMA'
(اللمع)Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin
(ö. 324/935-36)

bazı kelâm konularına dair eseri.

Tam adı *el-Lüma' fi'r-red 'alâ ehli'z-zeyğ ve'l-bida'*dır. Yazma nüshalarda ve İbn Fûrek'in *Mücerred*'inde adı sadece *el-Lüma'* (*Kitâbü'l-Lüma'*) şeklinde geçer. Öyle anlaşıyor ki eserin adının devamı Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir'den alınmıştır. İbn Asâkir, Eş'arî'ye aynı konuda farklı isimler altında başka eserler de nisbet etmiştir (*Tebyînü kezîbi'l-müfterî*, s. 130). Takıyyüddin İbn Teymiyye kitabın adını *el-Lüma' fi'r-red 'alâ ehli'l-bida'* olarak zikreder. Kâtib Çelebi ise itikadî esasları konu alan *el-Lüma'a fi'r-red 'alâ ehli'z-zeyğ ve'l-bida'* adlı eserin Ebû Ma'mer Sâlim b. Abdullah el-Herevî'ye (ö. 433/1042) ait olduğunu kaydeder ve Eş'arî'den hiç söz etmez.

Eş'arî, kitabının mukaddimesinde bazı konularda gerçeği açıklamak ve bâtıl görüşleri reddetmek amacıyla muhtasar bir eser kaleme aldığını belirtir (s. 5). On bölümden oluşan kitabın ilk dört bölümü ilâhiyyât, üç bölümü kader, iki bölümü iman kavramı, son bölümü de imâmet konularına dairdir. Müellif ilâhiyyât konularından Allah'ın varlığı, selbî ve sübûtî sıfatları, özellikle Mu'tezile ile tartışmalı olan kelâm, irade ve rûyetullah meselelerini ele alır. Kader bahsinde kullara ait fiillerin yaratılmışlığı, istitâat, ta'dîl ve tecvîr meseleleri incelenmiştir. İman bahsinde imanın tanımı, sınırları ve mürtekeb-i kebîrenin durumuna temas edilmiş, ardından Hz. Ebû Bekir ile Ömer'in hilâfetine meşruiyeti ve dolayısıyla Şîî iddialarının yanlış olduğu hususuna yer verilmiştir.

el-İbâne'nin aksine Eş'arî bu kitabında Ahmed b. Hanbel'den hiç söz etmez ve Selef telakkisinden uzaklaşarak akılla nakil arasında denge kurmaya çalışan kelâm metodunu benimser. Naslarda yer alan müteşâbih lafızları te'vile yönelir. Eş'arî'nin *el-Lüma'* hayatının hangi döneminde kaleme aldığına ilişkin farklı görüşler

bulunmaktadır. McDonald, Arthur Stanley Tritton ve Ignaz Goldziher gibi müsteşriklerle Selefiyye yanlılarına göre müellif bu eseri Mu'tezile'den ayrıldıktan hemen sonra yazmıştır. Çünkü ilk zamanlar Mu'tezile'nin etkisinden tam olarak kurtulmadığından eserinde akli öğelere yer vermiştir. Hayatının sonuna doğru ise Selefiyye'nin görüşlerini benimsemiş ve *el-İbâne*'yi kaleme almıştır. A. J. Wensinck, Bekir Topaloğlu ve *el-Lüma'*ın ilmi neşrini yapan Hammûde Zekî Gurâbe'ye göre ise Eş'arî *el-Lüma'* *el-İbâne*'den sonra telif etmiştir. Bu âlimler, fikirlerini destekleyen en güçlü delil olarak Eş'ariyye ekolünün *el-İbâne*'ye göre değil *el-Lüma'*'daki düşüncelere göre oluşmasını göstermektedir. Hammûde Gurâbe, hem *el-Lüma'*a yazdığı takdimde hem *The Islamic Quarterly*'deki makalesinde bu iki eseri karşılaştırarak *el-Lüma'*ın daha sonra yazıldığını ispat etmeye çalışmıştır.

Eserin iki yazma nüshası bulunmaktadır; bunlardan biri Beyrut Amerikan Üniversitesi Kütüphanesi'nde (MS, nr. 297. 3 A 81 1^a [s. 1-117]), diğeri British Museum'da (Suppl. 172, Or., nr. 3091) kayıtlıdır. Her iki nüshada da istinsah tarihi yer almakla birlikte Abdülazîz İzzeddin es-Seyrevân'a göre birinci yazma daha eskidir. Richard Joseph McCarthy bu nüshanın istinsah tarihini VII-VIII. (XIII-XIV.) yüzyıllar olarak tahmin etmektedir. *el-Lüma'* değişik kişiler tarafından neşredilmiştir. Bunların başında McCarthy gelmektedir. McCarthy, Beyrut Amerikan Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki nüshayı esas almış, çalışmasının başına müellif ve eseriyle ilgili bir giriş koymuş ve eseri İngilizce'ye tercüme etmiştir. Ayrıca Hatîb el-Bağdâdî'nin *Târîhu Bağdâd* ve İbn Asâkir'in *Tebyînü kezîbi'l-müfterî* adlı eserlerinde yer alan Eş'arî'ye ait bilgi ve savunmalarla Eş'arî'nin eserlerine dair listeyi ve *Mağâlâtü'l-İslâmiyyîn* ile *el-İbâne*'deki görüşlerin karşılaştırmasını içeren ekleri, *Risâle fi istihsâni'l-havz fi 'ilmi'l-kelem*'la birlikte *The Theology of al-Ash'ari* adıyla yayımlamıştır (Beyrut 1952-1953). Hammûde Zekî Gurâbe tarafından gerçekleştirilen neşirde British Museum, Beyrut Amerikan Üniversitesi Kütüphanesi nüshaları ve McCarthy neşri esas alınmıştır (Kahire 1955). Nâşir mukaddimede bu çalışmasını McCarthy'nin hatalarını ortaya koymak amacıyla yaptığını kaydetmektedir (s. 12). Her iki neşri inceleyen Abdurrahman Bedevî ise Gurâbe'nin McCarthy'den daha çok yanlış yaptı-

ğını kaydetmektedir (*Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*, s. 528). Eseri ayrıca Abdülazîz İzzeddin es-Seyrevân, Beyrut Amerikan Üniversitesi Kütüphanesi nüshasını esas alarak yayımlamıştır (Beyrut 1987).

el-Lüma', mezhebin temel görüşlerini büyük oranda ortaya koyduğundan Eş'arîler için önemli bir eserdir. Mâtürîdîlik'te *Kitâbü't-Tevhîd*'in oynadığı rolü Eş'arîlik'te *el-Lüma'* üstlenmiştir. Eş'arîler'in *el-Lüma'*a çok önem verdiklerini bildiren İbn Teymiyye bu sebeple onu birçok defa şerhettiklerini, şerhedenlerin başında da Bâkîllânî'nin geldiğini belirtir. Bâkîllânî'nin ayrıca, Kâdî Abdülcebbar'ın *el-Lüma'*ı eleştirmek amacıyla yazdığı *Nağzu'l-Lüma'*ı tenkit etmek için *Nağzu Nağzî'l-Lüma'* adıyla bir eser yazdığını kaydeder (*Kitâbü'n-Nübüvât*, s. 62). *el-Lüma'* üzerine muhteva tanıtımı niteliğinde bazı çalışmalar da yapılmıştır. Bunlara örnek olarak Leonhord Rost, Hellmut Ritter, E. Bannerth, Fritz Meier ve Bünyamin Abrahamov'un çalışmaları gösterilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Eş'arî, *el-Lüma'* (nşr. Richard J. McCarthy), Beyrut 1952-53; a.e. (nşr. Hammûde Zekî Gurâbe), Kahire 1975, neşredenin girişi, s. 3-14; a.e. (nşr. Abdülazîz İzzeddin es-Seyrevân), Beyrut 1408/1987, neşredenin girişi, s. 43-45; a.mlf., *el-İbâne* (Fevkiyye), s. 105-140; İbn Fûrek, *Mücerredü'l-Mağâlât*, s. 93, 165, 267; İbn Asâkir, *Tebyînü kezîbi'l-müfterî*, s. 130; Takıyyüddin İbn Teymiyye, *en-Nübüvât*, Beyrut 1405/1985, s. 62; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1565; L. Rost, *al-Aş'aris Kitâb al-Lüma'* (doktora tezi, Erlangen 1922); Brockelmann, *GAL*, I, 195; Sezgin, *GAS*, I, 603-604; Abdurrahman Bedevî, *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*, Beyrut 1979, I, 528-531; Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi: Giriş*, İstanbul 1993, s. 137; E. Bannerth, "The Theology of al-Ash'ari", *WZKM*, LII (1953-55), s. 419-420; H. Ritter, "Books and Periodicals/The Theology of al-Ash'ari", *Oriens*, VII (1954), s. 191-192; Hammouda Ghoraba, "Al-Ash'ari's Kitâb al-Lüma'", *IQ*, I/4 (1954), s. 191-194; F. Meier, "The Theology of al-Ash'ari", *Isl.*, XXXII (1957), s. 109-111; B. Abrahamov, "A Re-examination of al-Ash'ari's Theory of Kasb According to Kitâb al-Lüma'", *JRAS* (1989), II, 210-211.

İLYAS ÇELEBİ

el-LÜMA'
(اللمع)Ebû Nasr es-Serrâc'ın
(ö. 378/988)tasavvufun temel konularına
dair eseri.

Ebû Nasr Abdullah b. Ali b. Muhammed es-Serrâc'ın hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. *Tabakâtü's-sûfiyye*'nin birçok yerinde Serrâc'a dayanarak bilgi veren

Sülemî eserinde ona yer ayırmamış, diğer sûfî müellifler Ebû Nuaym, Kuşeyrî ve Hücverî de Sülemî'yi takip etmişlerdir. Tarihçi Zehebî, Sülemî'ye atfen Serrâc'ın babası Ali b. Muhammed'in zâhid ve dindar bir kişi olduğunu ve secde halinde iken vefat ettiğini, Serrâc'ın Horasan bölgesinde fütüvvet ehli olarak tanındığını, sûfliği dinî ilimler hakkında bilgi sahibi olarak anlattığını, Ca'fer el-Huldî ve Ebû Bekir ed-Dükki'den faydalandığını kaydeder. Zehebî bu bilgileri Sülemî'nin günümüze ulaşmayan *Târîhu's-şûfiyye* adlı eserinden almış olmalıdır. Hücverî onun Bağdat'a gittiğini, Şûnîziyye Mescidi'nde kendisine bir hücre verildiğini, burada bir ramazan ayı boyunca dervişlere imamlık yaptığını söyler. Muhammed b. Münvever, Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr'ın pîri Ebû'l-Fazl Muhammed b. Hasan es-Serahsî'nin Serrâc'ın müridi olduğunu belirterek onun tasavvufa dair birtakım eserler yazdığını, Tûs'ta ikamet ettiği hankahın daha sonra dervişlerin ziyaret yeri haline geldiğini bildirir (*Esrârü't-tevhîd*, s. 27, 66). 378'de (988) Tûs'ta vefat eden Serrâc'a sûfî tabakat müelliflerinden sadece Ferîdüddin Attâr tezkiresinin zeyil kısmında müstakil bir yer vermiştir.

Tasavvufun belli başlı konularını düzenli biçimde bir araya getiren, inceleyip yorumlayan ve eleştiren önemli bir kaynak olan *el-Lüma'*, aynı dönemde yazılan *Ke-lâbâzî'nin et-Ta'arruf* adlı eserinden daha geniş, Ebû Tâlib el-Mekkî'nin *Ḳütü'l-ḳulûb*'undan daha özlü ve daha sistemlidir. İran, Irak, Suriye ve Mısır'ı dolaşan, gezdiği yerlerde birçok sûfî ile görüşen ve tasavvufa dair yazılan eserleri toplayan Serrâc kitabını bir dostunun ricası üzerine kaleme almıştır. Maksudı Kur'an ve Sünnet'e uygun bir tasavvuf anlayışı ortaya koymak, tasavvufa yöneltilen itiraz ve tenkitleri cevaplandırmak, tanımladığı tasavvuf anlayışına uymayan aşırı mutasavvıfları reddetmektir. Serrâc, eserin başında sûfilere ait söz ve menkıbeleri aktarırken bunların sıhhatli ve güvenilir olmasına büyük özen gösterdiğini, bazan bunları senedleriyle aktardığını, bazan da sözü uzatmamak için senedleri zikretmediğini kaydeder. Tasavvuf anlayışını eserinde Cüneyd-i Bağdâdî ve Sehl b. Abdullah et-Tüsterî gibi sûfilere dayandıran Serrâc, tasavvufun Kur'an ve hadis çerçevesinde mâkul bir açıklamasını yapmaya çalışmıştır.

el-Lüma' bir girişle on üç bölümden meydana gelir. Giriş kısmında tasavvufun Kur'an ve Sünnet'teki yeri, Hz. Pey-

gamber ve sahâbenin dinî yaşayışlarında ve tefsir, hadis, fıkıh, kelâm gibi ilimler arasında tasavvuf, sûfilerin Kur'an ve Sünnet'ten ilhamla çıkardıkları yeni hükümler, tevhid, mârifet ve tasavvuf ilişkisi gibi konular üzerinde durulmuştur. Eser tasavvufî makam ve haller, tasavvufun kaynağı olarak Kur'an ve hadis, tasavvufta Resûl-i Ekrem'in örnek alınması, Kur'an ve hadisten tasavvufî mânalar çıkarmak, sahâbenin, özellikle ilk dört halifenin tasavvufî hayatı, tasavvuf âdâbı, bazı konularda sûfilerin birbirinden farklı görüşte olmaları, mektuplaşma, şiiir ve duanın tasavvuftaki önemi, semâ, vecd, keramet, tasavvuf terimleri, şathiyyeler ve bazı sapkınların hatalı tasavvufî yorumları gibi konuları ele almıştır.

Serrâc bir yerde dinî ve şer'î ilimleri hadis, fıkıh, tasavvuf olarak üçe ayırır; diğer bir yerde kelâmı da bunlara ekler, tefsiri rivayet ilmi olarak görür. Bu ilimlerden her birinin ayrı uzmanlık alanları olduğunu belirten Serrâc, bir ilim dalında karşılaşılan problemi ve görülen hatayı o ilimde uzman olanlara sormak gerektiğini ifade ederek sûfî olmayanların tasavvuf hakkındaki değerlendirmelerinin ihtiyatla karşılanması gerektiğini vurgular. Müellif, başka bir bağlamda İslâmî ilimleri herkesi veya sadece özel bir zümreyi ilgilendiren ilimler olmak üzere ikiye ayırmış, tasavvufun herkesi ilgilendirmedeğini özellikle ifade etmiştir. Sûfî olmadıkları halde sûfî geçinen bazı kişi ve zümrelerin bulunduğunu, gerçek sûfileri bunlardan ayırt etmek için bu eseri yazdığını söyleyen Serrâc, taklitçi ve şekilci sûfilerle bu yolun sapkınları hakkında geniş bilgiler vermiş, eserin son kısmını sapkın mutasavvıfların içine düştüğü hatalara (*galatât*) ayırmıştır.

Verdiği bilgilerin bir kısmını İran, Irak ve Suriye'de ziyaret ettiği dönemin ünlü sûfilerinden alan Serrâc, bir kısmını da Ebû Saîd el-Harrâz ve Cüneyd-i Bağdâdî gibi sûfilerin eserlerinden derlemiştir. Vecd bölümünü geniş ölçüde Ebû Saîd İbnü'l-A'râbî'nin bu konudaki eserinden yararlanarak yazmış, Ebû Saîd el-Harrâz'ın *Kitâbü's-Sır* ve *Kitâbü's-Şalât*'ından, Cüneyd-i Bağdâdî'nin kitaplarından, Ebû Türâb en-Nahşebî'nin, Amr b. Osman el-Mekkî'nin eserleriyle Iraklılar'ın yazdıkları eserlerden yararlandığını belirtmiştir.

el-Lüma' Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî, Abdülkerîm el-Kuşeyrî, Hücverî, Şehâbeddin es-Sühreverdi, Hargûşî, İz-

zeddin el-Kâşî gibi mutasavvıf müelliflere kaynak olmuştur. Sülemî'nin *Risâle fi ḡalaṭâi's-şûfiyye*'si *el-Lüma'*'ın son kısmından hemen hemen aynen alınmıştır. Kuşeyrî *er-Risâle*'de *el-Lüma'*'dan nakiller yapmış, eserin semâ ve keramet bölümlerini geniş ölçüde buradan aktarmıştır. Hücverî'nin *Keşfü'l-maḥcûb*'unda, Rûzbihân-ı Bakî'nin *Şerḥ-i Şaṭhiyyât*'ında, Sühreverdi'nin *Avârifü'l-ma'ârif*'inde, Hargûşî'nin *Tehzîbü'l-esrâr*'ında Serrâc'ın tesiri görülmektedir. Gazzâlî'nin *İhyâ*'ındaki semâ ve vecd bahsiyle Serrâc'ın bu konuda verdiği bilgiler de benzerlik gösterir. Tasavvuf tarihi bakımından önemli bir kaynak olmasına rağmen Kuşeyrî'nin *er-Risâle*'sinin, Gazzâlî'nin *İhyâ*'ının ve Sühreverdi'nin *Avârifü'l-ma'ârif*'inin gördüğü büyük ilgi *el-Lüma'*'ın ve yazarının şöhretini gölgelemiş, hatta unutulmalarına sebep olmuştur.

Eser ilk defa Reynold Alleyne Nicholson tarafından incelenmiş ve yayımlanmıştır (*The Kitâb al-luma fi'l-Tasawwuf of Abû Nasr 'Abdallah b. 'Alî al-Sarrâj al-Tûsi*, Gibb, Memorial series, Leiden 1914; London 1963). Nicholson esere yazdığı giriş bölümünde (s. 1-154) kitap ve yazarı hakkında geniş bilgi vermiştir. Ancak *el-Lüma'*'ın Nicholson neşrinde Ebû'l-Hüseyin en-Nûrî, Ebû Hamza, kâfir olmakla suçlanan meşâyih, Ebû Bekir Ali b. Hasan ve Muhammed b. Mûsâ el-Fergânî bahisleri eksiktir. Arthur John Arberry, *Pages From the Kitâb al-Luma' of Abû Nasr al-Sarrâj* adlı çalışmasında (London 1947) *el-Lüma'*'ın Bankîpûr (nr. 825) yazmasından istifade ederek Nicholson basımındaki eksik kısmı tamamlamış, ayrıca yazarı hakkında bilgi vermiştir. *el-Lüma'*, Abdülhalîm Mahmûd ve Tâhâ Abdülbâkî Sürûr tarafından 1960'ta Kahire'de yayımlanmıştır. Richard Gramlich eseri Almanca'ya tercüme ederek tenkitli metniyle birlikte neşretmiştir (*Schlaglichter über das Sufitum, Abû Naşr as-Sarrâğs Kitâb al-luma'*, Stuttgart 1990). *el-Lüma'* Pîr Muhammed Hasan tarafından Urduca'ya (Pakistan 1994), Hasan Kâmil Yılmaz tarafından Türkçe'ye (İstanbul 1996) çevrilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Serrâc, *el-Lüma'*; Sülemî, *Ṭabaḳât*, bk. İndeks; Kuşeyrî, *er-Risâle* (nşr. Abdülhalîm Mahmûd), Kahire 1395/1966, s. 774; Hücverî, *Keşfü'l-maḥcûb*, Tahran 1338 hş., s. 417, 444; Herrevî, *Ṭabaḳât*, s. 507; Muhammed b. Münvever, *Esrârü't-tevhîd*, Tahran 1349 hş., s. 27, 66; Ferîdüddin Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, Tahran 1346 hş., s. 639; Şehâbeddin es-Sühreverdi, *Avârifü'l-*

fû'l-ma'ârif, Beyrut 1966, s. 285, 307; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm: sene 351-380*, s. 625-626; a.mlf., *el-İber*, III, 7; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 324; Abdülhüseyn Zerrînküb, *Dünbâle-i Cüs-tûcû der Taşavvuf-i İrân*, Tahran 1369 hş., s. 67-68; A. Knysh, *Islamic Mysticism: A Short History*, Leiden 2000, s. 118-120; A. Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları* (trc. Ergun Kocabiyik), İstanbul 2001, s. 94; Abdülkerîm Zuhûr Adî, "Ebû Nasr es-Serrâc ve Kitâbühü el-Lüma'", *MMLAdm.*, LVII/1-2 (1982), s. 35-91; Ahmed Subhi Furat, "Tasavvuf Edebiyatında Kaynak Bir Eser: el-Luma fi't-Tasavvuf", *İslâmî Edebiyat*, sy. 20, İstanbul 1993, s. 25-28; Abdülhakîm Yüce, "Klasiklerimiz: el-Lüma'", *Tasavvuf*, sy. 3, Ankara 2000, s. 185-195; P. Lory, "as-Sarrâdj", *El²* (İng.), IX, 65-66; a.mlf., "al-Sarrâdj Abu Nasr", *Biographical Encyclopaedia of Sufis: Central Asia and Middle East*, New Delhi 2002, s. 421-423; Abdülhamîd Medkûr, "Ebû Nasr es-Serrâc eş-Şûfî", *Meusû'atü'l-ha-dâretü'l-İslâmiyye*, Amman 1993, s. 320-324.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

LÜVÂTE

(bk. LEVÂTE).

LÜZUM

(bk. TELÂZÜM).

LÜZUM

(اللزوم)

Akdin bağlayıcılığı, taraflardan birinin tek taraflı iradesiyle feshedilemeyecek nitelikte olması anlamında fıkıh terimi.

Sözlükte "sabit olmak, devam etmek, ayrılmamak; gerekmek, gerekli olmak" gibi anlamlara gelen lüzûm kelimesinin lîzâm ve ilzâm biçimindeki türevleri Kur'-ân-ı Kerîm'de beş yerde geçmekte ve sözlük anlamı doğrultusunda kullanılmaktadır (Hûd 11/28; el-İsrâ 17/13; Tâhâ 20/129; el-Furkân 25/77; el-Feth 48/26). Fıkıh ilmi yanında mantık ve belâgat gibi disiplinlerde de terimleşen, mantıkta lüzûm, lüzûmiyye, lüzûm-i zihnî, lüzûm-i hâricî, iltizâm ve telâzûm* şekillerinde, belâgatta ise lüzûmu mâ lâ yelzem şeklinde kullanımları bulunan kelime, bir fıkıh terimi olarak "akdin bağlayıcı olup tarafların tek taraflı iradesiyle feshedilmesinin mümkün olmaması" demektir.

Kendisiyle ulaşılmak istenen amacı güvenli ve istikrarlı bir şekilde gerçekleştirebilmesi için sahih ve nâfiz olarak kurulmuş olan akdin bağlayıcı (lâzım) olması, yani taraflardan birinin tek taraflı irade-

siyle bozulmaması kuralıdır. Ancak hukuk düzeni, amacı ve yapısı itibarıyla her iki tarafın veya taraflardan birinin diğerinin rızâsı olmaksızın vazgeçme hakkına sahip olduğu (gayr-i lâzım) akidleri tanıdığı gibi kural olarak bağlayıcı olan akdin bağlayıcılığının çeşitli sebeplerle askıya alınıp ertelenmesine de imkân vermektedir. Klasik fıkıh doktrininde akdin bağlayıcı olması (adem-i lüzûm) durumu genelde iki biçimde söz konusu edilmektedir. Birincisi, yapısı itibarıyla bağlayıcı olan bir akdin bir sebeple bu bağlayıcılık niteliğini kazanamaması, diğeri akdin amacı ve yapısı itibarıyla bağlayıcı olmamasıdır. Ancak akdin bağlayıcılığını etkileyen, en azından akdin bağlayıcılığı konusuyla birlikte incelenen tartışmalı iki husus daha bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, haklı sebeplerin (özür, mazeret) varlığı durumunda ilgili tarafın fesih hakkına sahip olup olmaması, ikincisi meclis muhayyerliği meselesidir.

A) Yapısı İtibarıyla Bağlayıcı Olan Bir Akdin Bu Niteliğini Kazanamaması. Taraflara karşılıklı borç yükleyen, karşılıklar arası dengenin önemli bir ortak özellik olarak ortaya çıktığı satım, icâre gibi akidler kural olarak bağlayıcıdır. Akdin bağlayıcılığı in'ikad, sıhhat ve nefâz merhalelerinin dışında bir nitelik olup akdin taraflardan birinin tek taraflı iradesiyle feshedilemezliğini ifade eder ve esas itibarıyla diğer üç merhaleden farklı şekilde akdin, hukuk düzeninin bu üç aşama için öngördüğü şartları taşıyıp taşıyamamasıyla doğrudan ilgili değildir. Akdin nefâzının askıda olduğu durumların (mekuf akidler) lüzum teorisiyle irtibatlandırılmaması, nefâzın ayrı bir merhale olarak değerlendirilmesinin yanı sıra mevkuf akidlerde icâzet ve iptal yetkisinin akdin taraflarına değil tarafların dışında hakkı ilişen üçüncü şahıslara ait olması ve bu sebeple bu hakkın bir fesih yetkisi anlamını taşıyamamasıdır. Akdin sıhhat şartlarına riayetsizliğin sonucu olan fesad halinin lüzum teorisiyle ilişkilendirilmesi ise dolaylı bir şekilde olmaktadır.

Yapısı bakımından bağlayıcı olan bir akdin bu niteliğini kazanamaması esas itibarıyla iki durumda ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri akidde bazı muhayyerliklerin söz konusu olması, diğeri, hukuk düzeninin akdin sıhhati için öngördüğü şartlardan birine riayet edilmemesidir. Her iki durumda da akid fesih ve iptale açık hale gelmekteyse de birinci durumda akdin feshedilmesi bir hak iken ikinci durumda bir görev olmaktadır.

1. Akdin Muhayyerlik Sebebiyle Bağlayıcılık Kazanamaması. Bağlayıcılık vasfına sahip akid kural olarak taraflardan herhangi birinin tek taraflı iradesiyle feshedilemez. Ancak akidde taraflardan biri veya her ikisi için söz konusu olabilen ve akdin bağlayıcılık vasfını kazanmasını engelleyen bir muhayyerlik hakkının bulunması durumunda akdin bağlayıcılık özelliği belli bir süre için kaldırılır. Esasında akdin bağlayıcılığını askıya alıp erteleyen yegâne meşrû sebep budur. Muhayyerlikler genellikle iradenin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesini sağlamak amacıyla yönelik olup bazısını hukuk düzeni re'sen tanımış (rû'yet muhayyerliği), bazıları da tarafların karşılıklı rızâ ile açıkça kararlaştırmaları yoluyla (şart ve tayin muhayyerlikleri) veya delâleten (ayıp muhayyerliği) sabit olmuştur.

İcap ve kabulün hukuk düzenince öngörülen şartlara uygun olarak buluşması halinde akid kurulur ve hukukî sonucunu (hüküm) kesin biçimde doğurur. Borçlar hukukunun model akdi olan satım akdi üzerinden söylenecek olursa akdin hükmü olan mülkiyetin illeti akdin kendisidir. Muhayyerlikler akdin hükmünün gerçekleşmesine çeşitli mertebelerde engel olur. Şart muhayyerliği ve tartışmalı olmakla birlikte tayin muhayyerliği illetin gerçekleşmesinden, yani akdin kurulmasından sonra hükmün başlamasına, rû'yet muhayyerliği sabit olmuş hükmün tamamlanmasına, ayıp muhayyerliği de hükmün bağlayıcılığına engel olur. Denilebilir ki ayıp muhayyerliği akdin zâhiren kazandığı bağlayıcılık vasfını yitirmesine sebep olurken diğerleri akdin başlangıçta bağlayıcılık vasfını kazanmasına engel olmaktadır. Abdürrezzak Ahmed es-Senhûrî, şart muhayyerliğiyle tayin muhayyerliğini Batı hukukundaki durdurucu şarta, rû'yet ve ayıp muhayyerliklerini feshedici şarta benzetmekte, ancak Şâfiî'nin şart muhayyerliğini de feshedici şart olarak değerlendirdiğini belirtmektedir (*Mesâdirü'l-hağ*, IV, 198). Bu muhayyerliklerden sadece şart ve ayıp muhayyerlikleri bütün fıkıh ekollerince kabul edilmiş olup diğerlerinin meşruiyeti tartışmalıdır. Ayrıca sözü edilen muhayyerliklerin hangi akidlerde geçerli, hangilerinde geçersiz olduğu konusunda da ekoller arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır (bk. MUHAYYERLİK).

Muhayyerliklerin ihtiyarî veya zorunlu olarak son bulmasıyla birlikte akid bağlayıcılık kazanır. Şart muhayyerliğinin ih-